

УДК 371.21

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-12\(17\)-46-54](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-12(17)-46-54)

Бирко Надія Михайлівна кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки та психології, Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, доцент кафедри психології та соціальної роботи, Інститут соціальних технологій університету «Україна», вул. Кармелюка, 12/1, м. Хмельницький, 29027, <https://orcid.org/0000-0001-9649-7231>

Богомол Надія Дмитрівна викладач кафедри фізичного виховання, Сумський національний аграрний університет, вул. Герасима Кондратьєва, 160, м. Суми, 40021, <https://orcid.org/0000-0003-3673-4252>

Гречановська Олена Володимирівна доктор педагогічних наук, професор кафедри філософії та гуманітарних наук, Вінницький національний технічний університет, вул. Хмельницьке шосе, 95, м. Вінниця, 21036, <https://orcid.org/0000-0002-8342-5017>

Райтаровська Ірина Володимирівна старший викладач кафедри спорту і спортивних ігор, Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, вул. Огієнка, 61, 32300, <https://orcid.org/0000-0002-5316-0660>

Прокоф'єва Ольга Анатоліївна старший викладач кафедри біології та екології, Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Богдана Хмельницького, вул. Наукового містечка, 59, м. Запоріжжя, <https://orcid.org/0000-0002-6096-2653>

ПРОФЕСІЙНА ПОВЕДІНКА ПЕДАГОГА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розглянуті питання професійної поведінки педагога в умовах воєнного стану в Україні.

Авторами визначено, що головними складниками професійної поведінки педагога є: професійна компетентність, етична компетентність, моральність, професійно важливі якості. Розглянуто, що професійна етика є прикладним напрямом етики як наукової галузі знань про мораль і моральність, що є сукупністю морально-етичних норм і правил, які визначають специфіку професійної поведінки і професійної діяльності педагога в умовах війни. Метою роботи є розкриття особливостей професійної поведінки педагога в умовах війни в Україні.

З метою визначення методології дослідження на базі матеріалів науково-методологічної інформації проведено аналіз принципів, підходів та методів вивчення зазначеної проблеми (аналіз, синтез, зіставлення, порівняння тощо).

Наукова новизна полягає в тому, що авторами визначено, теоретично обґрунтовано та удосконалено комплексні знання про професійну поведінку та етику особистості, її сутність, принципи та компоненти; знання щодо змісту професійної етики як компонента професійної культури, стимулюючого успішність професійної діяльності викладачів. Автори статті наголошують на те, що розгляд генезису етико-педагогічних ідей має суттєве значення для змісту сучасної педагогічної діяльності, яка розвивається шляхом гуманізації та демократизації. Обґрунтовано, що обов'язковими в умовах війни є знання педагога з психології. Знаючи та вмюючи застосовувати різні психологічні прийоми та практики, педагог зможе допомогти собі та вихованцям.

Наголошено, що педагог повинен забезпечувати безпечний простір для дітей при проведенні освітньої діяльності.

Обґрунтовано, що педагог не дивлячись на війну в державі все ж таки керується етичними нормами та правилами при комунікації зі здобувачами, колегами та керівництвом.

Ключові слова: поведінка, професійна компетентність, моральність, етика.

Byrko Nadiia Mykhailivna Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Pedagogy and Psychology of Khmelnytskyi Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education, Associate Professor of Psychology and Social Work, Institute of Social Technologies of the University "Ukraine", st. Karmelyuka, 12/1, Khmelnytskyi, 29027, <https://orcid.org/0000-0001-9649-7231>

Boqomol Nadija Dmitrivna Lecturer, Department Physical Education, Sumy National Agrarian University, str. Gerasima Kondratieva, 160, Sumy, 40021, <https://orcid.org/0000-0003-3673-4252>

Hrechanovska Olena Volodymyrivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Philosophy and Humanities, Vinnytsia National Technical University, str. Khmelnytske Shosse, 95, Vinnytsia, 21036, <https://orcid.org/0000-0002-8342-5017>

Raitarovska Iryna Volodymyrivna Senior lecturer of the department of sports and sports games, Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ohienko, Kamianets-Podilskyi, st. Ogiienka, 61, 32300, <https://orcid.org/0000-0002-5316-0660>

Prokofieva Olga Anatolyivna Senior lecturer at the Department of Biology and Ecology, Melitopol State Pedagogical University named after Bohdan Khmelnytskyi, Naukovo Mistechka St., 59, Zaporizhzhia, <https://orcid.org/0000-0002-6096-2653>

PROFESSIONAL BEHAVIOR OF A TEACHER UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE IN UKRAINE

Abstract. The article examines the professional behavior of a teacher in the conditions of martial law in Ukraine.

The authors determined that the main components of a teacher's professional behavior are: professional competence, ethical competence, morality, professionally important qualities. It is considered that professional ethics is an applied direction of ethics as a scientific field of knowledge about morals and morality, which is a set of moral and ethical norms and rules that determine the specifics of professional behavior and professional activity of a teacher in war conditions. The purpose of the work is to reveal the peculiarities of the teacher's professional behavior in the conditions of the war in Ukraine.

In order to determine the research methodology based on the materials of scientific and methodological information, an analysis of the principles, approaches and methods of studying the specified problem (analysis, synthesis, comparison, comparison, etc.) was carried out.

The scientific novelty lies in the fact that the authors defined, theoretically substantiated and improved complex knowledge about the professional behavior and ethics of the individual, its essence, principles and components; knowledge about the content of professional ethics as a component of professional culture, stimulating the success of teachers' professional activities. The authors of the article emphasize that consideration of the genesis of ethical and pedagogical ideas is essential for the content of modern pedagogical activity, which is developing through humanization and democratization. It is substantiated that the teacher's knowledge of psychology is mandatory in the conditions of war. Knowing and being able to apply various psychological techniques and practices, the teacher will be able to help himself and his pupils.

It is emphasized that the teacher must provide a safe space for children when conducting educational activities.

It is substantiated that, despite the war in the state, the teacher is still guided by ethical norms and rules when communicating with applicants, colleagues and management.

Keywords: behavior, professional competence, morality, ethics.

Постановка проблеми. Сьогоднішні події, які відбуваються в Україні вимагають від педагога великої соціальної відповідальності, високого рівня

моральності та гуманності, інтелектуальної чесності та психологічної стійкості. Для цього педагог повинен дотримуватися етичних норм поведінки та професіоналізму. Війна, яку розпочата на території нашої держави країна-агресор, вплинула на кожного з українців. Хтось втратив рідних, хтось дім, хтось постійно ховався від бомбардувань. Всі ці події в тому чи іншому вигляді виснажили внутрішні ресурси людей, що рано чи пізно призведе до розладів психіки. Але найбільше страждають діти, підлітки та юнаки, які є здобувачами певної освіти. Педагоги під час проведення занять повинні дотримуватися професійної поведінки, аби ще більше не нашкодити дитячій психіці. Проявляти свою любов, чуйність, емпатійність, стриманість та толерантність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням даної проблематики займалися та продовжують займатися Х. Дзюбинська, І. Діордіца, Т. Ревко, Н. Родіонова, О. Удалова, М. Червоній та інші.

Але хотілося б зазначити, що питання професійної поведінки педагога в умовах війни в Україні наразі є дуже актуальною проблематикою та потребує змістовного дослідження.

Метою статті є розкриття особливостей професійної поведінки педагога в умовах війни в Україні.

Виклад основного матеріалу. Організація процесу навчання здобувачів в умовах війни вимагає від педагога дотримуватися професійної поведінки на найвищому рівні. Саме тому у нього повинна бути повністю сформована професійна та етична компетентності.

На думку Н. Мілорадової та В. Шевченко, компетентність є невід'ємною складовою частиною структури особистості, в якій акумулюються її життєвий досвід, отриманий під час здобуття фахової освіти, а потім безпосередньо у професійній діяльності і обов'язково під час взаємодії із соціальним оточенням. Також компетентність – це відбиття професійного досвіду особистості в рамках компетенції конкретної професійної діяльності [1, с. 236].

Ми вважаємо, що тільки повністю сформована та розвинена професійна компетентність впливає на професійну поведінку педагога в умовах війни.

За той період, який триває війна в Україні, у більшості людей відбулася переоцінка життєвих цінностей та орієнтацій, моральних ідеалів, що свідчить про засвоєння нових форм поведінки та взаємодії між людьми. Саме цінності впливають на кожного з нас. Моральна та етична свідомість є віддзеркаленням суспільної моральності. Головним завданням, яке постає перед педагогом в період війни є вміння оцінювати ті зміни, які відбуваються в державі, суспільстві, освітній діяльності; та навчити своїх учнів моралі – вчити їх гідно поводитися поміж людей, взаємодіяти один з одним, а також з іншими. Тобто треба запропонувати їм ідеальну модель міжособистісної взаємодії. Треба зазначити, що в яких би умовах не перебував педагог, він завжди повинен дотримуватися етичної та професійної поведінки, не

дивлячись на те, хто перед ним знаходиться: молодші школярі, старші школярі чи здобувачі.

Етика – це наука про мораль, її походження, розвиток і роль у суспільному та особистому житті людей, норми поведінки, сукупність моральних правил якого-небудь класу, суспільної організації чи професії [2, с. 267].

Термін етика походить від давньогрецького «Ethos» і означає темперамент, характер, стиль мислення [3, с. 8].

Класичні філософи Гегель та І. Кант були першими хто описав сутність етики та моралі. І. Кант розмежував етику та психологію. Він визнав автономію людини, як суб'єкта моралі, носія волі, що встановлює всезагальний закон та обґрунтував загальнолюдський характер моралі. На думку І. Канта вищим принципом етики є категоричний імператив (загальний обов'язковий моральний закон: «Чини так, щоб ти завжди ставився до людства і у своїй особі, і в особі будь-якого іншого так само, як до цілі, і ніколи не ставився б до нього тільки як до засобу» [4].

Нам дуже сподобався вислів Гегеля, який у своїх працях змістовно описав об'єктивний дух. Він вважав, що основним завданням етики є пізнання соціальної дійсності, розумність людини і на цьому є основним узгодженням сутнього і належного в моральній діяльності індивіда та його взаємодії з іншими. Об'єктивний дух за Гегелем – це об'єктивна закономірність, що стоїть над окремими людьми і проявляється через їхні зв'язки і відносини. Об'єктивний дух є «Світом свободи». Свобода волі, на його думку, виступає як необхідна умова моральності. Гегель розглядає моральність як пізнання історичної необхідності [5].

Отже, розглянувши професійну компетентність, етику та моральність, ми пропонуємо визначити професійну поведінку педагога, як сукупність норм та правил поведінки особистості, які регулюють та контролюють її, базуються на власних моральних цінностях і обов'язково беруть до уваги особливості професійної діяльності в складних та екстремальних умовах.

Професійна поведінка педагога здійснює особливий вплив на життя здобувачів та оточуючих людей.

А. Гусейнов стверджує, що професійна поведінка педагога конкретизує загальні моральні вимоги стосовно професійної діяльності і займається нормами та правилами поведінки [6, с. 389].

Професійна поведінка педагога це окремий особливий феномен, сутність та зміст якого проявляється в:

- відношенні педагога до своєї діяльності;
- відношення педагога в системі «педагог-студент (учень)», де розглядаються основні принципи, норми цих відносин, а також вимоги до особистості і поведінки педагога;
- відношення педагога в системі «педагог-педагог», де розглядаються відносини, які регламентовані не стільки загальними нормами, скільки психологічною специфікою професійної діяльності педагога;

- адміністративно-ділове відношення педагога з вищим керівництвом задля оптимізації управління системою освіти [7].

З точки зору В. Писаренко професійна поведінка педагога характеризує моральну діяльність та моральні відносини у професійній діяльності, педагогічний етикет, правила спілкування, манери поведінки та зовнішнього вигляду. Професійна поведінка характеризує професійно-моральні уявлення педагога в навчальній діяльності [8].

На думку Г. Коджаспірова, педагог у своїй діяльності зобов'язаний думати про особистість здобувача освіти, ні в якому разі не принижувати його, не нав'язувати йому свого світогляду, переконань, розвивати та формувати у нього бажання та прагнення до навчання, до пізнання нового, до вміння аналізувати факти [9].

На сьогоднішній день сучасне українське суспільство, яке опинилося в умовах війни характеризується тим, що сукупність професійно-важливих якостей та моральних цінностей особистості дуже мінімально залежать від особистісних моральних чеснот. Межі особистісної відповідальності за моральну рішучість та вихованість стають все менш актуальними та значимими. Досить певна значимість людини, як сформованої особистості більш за все в сучасних умовах значимістю тієї діяльності, яку вона виконує, аніж особистісними моральними якостями. Більш за все аспект моральності переходить і становиться елементом професійної компетентності педагога (про що було зазначено на початку дослідження).

В. Малахов, досліджуючи дану проблематику зазначив, що викладач не може стояти поза суспільно-громадськими інтересами. Важливим елементом почуттєвого рівня структури моральної свідомості особистості педагога є моральні мотиви. На його думку: «Для реалізації вимог моралі, потрібні реальні рушійні сили, які сполучали б ці вимоги зі світом конкретних людських дій і вчинків. Такі рушійні сили – внутрішні, суб'єктивно значущі спонуки до дії – в етиці розглядаються як мотиви останньої (від лат. *moveo* – зрушую, приводжу в дію, штовхаю). Мотив виражає зацікавленість суб'єкта в певній дії і є відповіддю на запитання, чому, власне, він її вчинив» [10, с. 110–111].

І. Зайченко, вважає, що педагогічна етика, охоплює соціально значущі елементи суспільної моралі і виступає інтегративною характеристикою професійної діяльності вчителя, визначає морально-етичні вимоги до нього і відображає ступінь їх трансформації у свідомості й поведінці педагога. Вона відображає внутрішню культуру, моральні цінності педагога, виступає критерієм особистісного зростання, має узагальнюючий вплив на формування професійно важливих якостей вчителя. Педагогічна етика, як галузь професійної етики, пройшла в своєму розвитку шлях від абстрактного ідеалу вчителя до комплексного інтегративного утворення, базової ідеї функціонування багатьох педагогічних систем, основу яких складають ідеї гуманного ставлення вчителя до учнів, їх психологічної підтримки, ініціативи,

творчості, відповідальності, особистого прикладу поведінки, доброти, співчуття, свободи самовизначення тощо. На основі загальних принципів моралі протягом історичного часу формувались кодекси професійної поведінки вчителя, котрі поряд із загальноморальними правилами увібрали досвід і особливості педагогічної професії" [11, с. 32].

Вважаємо, що серед головних особливостей професійної поведінки педагога, а особливо в умовах війни є володіння елементами надання першої психологічної допомоги. Саме це забезпечить психологічну рівновагу самому педагогу, та його ученикам. Освітянин повинен вміти контролювати свій емоційний стан та бути стресостійким, адже ці два фактори безумовно впливають на емоційний стан навчаємих та на саму атмосферу під час занять. Тому педагогу потрібно володіти навичками самоконтролю та постійно поповнювати свої власні ресурси.

У посібнику «Коли світ на межі змін: стратегії адаптації. Психологічна підтримка вчителів та дітей у часи війни», перераховані рекомендації для педагогів, як правильно діяти та зберегти своє психічне здоров'я, та здобувачів:

Педагог повинен сам вміти розслаблятися та рефлексувати і вчити цьому своїх підлеглих. Трансформувати свою діяльність. Слід подумати над тим, як можна адаптувати практики навчання та викладання, аби зробити їх більш релевантними, ефективними та комфортними в теперішніх умовах.

Інвестувати у професійні та особисті стосунки. Включеність у спільноту, підтримка близьких та однодумців допомагають пережити стресову ситуацію, пов'язану з війною, крім того, соціальна підтримка допомагає відновити життєву безперервність. Варто розбудовувати коло своїх професійних контактів, долучатися до професійних спільнот та платформ обміну досвідом. Корисно приділяти достатньо часу спілкуванню з близькими та друзями, підтримувати емоційний зв'язок, піклуючись один про одного.

Знаходити час для відпочинку. Через необхідність адаптувати навчальні матеріали та збільшення робочого навантаження межі робочого та особистого часу часто стираються, і переключитися стає все складніше. Варто змінювати види активності, знаходячи баланс між інтелектуальною працею та фізичною активністю. Слід визначити час, який приділяється тільки собі та близьким — це може бути декілька годин зранку та ввечері.

Визначити та використовувати ресурси для відновлення. У ситуації стресу вміння поповнювати власні ресурси є найважливішим, тож потрібно прислуховуватися до себе і визначати джерела своїх ресурсів. Кожній людині притаманна власна унікальна комбінація ресурсів боротьби з несприятливими обставинами. Слід визначити, що допомагає відновити емоційну рівновагу: тілесні практики, заняття творчістю, читання, музика, спілкування, прогулянки тощо та регулярно приділяти час цим заняттям [12; 13].

Також педагог повинен вміти забезпечувати безпечний простір для дітей:

- поважати та захищати усіх учасників навчального процесу;
- створювати взаємопідтримку, потрібно бути турботливими, чуйними, та рівними
- не дискримінувати навчаємих за різними ознаками;
- запобігання та унеможливлення насильства;
- дотримуватися норм та правил психологічної, соціальної, інформаційної та фізичної безпеки.

Якщо педагог виявляє дитину з психологічними розладами або психологічними травмами, він повинен задіяти психолога та батьків задля допомоги дитині.

Обов'язковим, на нашу думку є спілкування з колегами. Сюди може входити і обмін досвідом, і консультування, і якісь тренінгові заняття, які зможуть допомогти педагогові дотримуватися та розвивати свою професійну поведінку.

Висновки. Отже, провівши дослідження професійної поведінки педагога в умовах воєнного стану в Україні визначено, що головними категоріями цієї проблематики є: професійна та етична компетентності, моральність педагога та його знання з психології.

Література:

1. Мілорадова Н. Е., Шевченко В. В. Компетентнісний підхід як методологічна основа дослідження професійної компетентності особистості. *Габітус*. 2020. С. 233-237.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ: Ірпінь: Перун, 2002. 1440 с.
3. Енциклопедія освіти. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
4. Тофтул М. Г. Етика: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2006. 416 с.
5. Гегель Г.-В.-Ф. Энциклопедия философских наук. Т. 3. Философия духа. Москва: Мысль, 1977. 471 с. (Серия «Философское наследие», Т. 75).
6. Гусейнов А. А. Этика: энциклопедический словарь. Москва: Гардарики, 2001. 671 с.
7. Москальова Л. Ю. Теоретико-методологічні засади виховання у майбутніх вчителів морально-етичної культури: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.07/ Інститут проблем виховання НАПН України. Київ, 2011. 564 с.
8. Писаренко В. И. Педагогическая этика: книга для учителей. Минск: Нар. Асвета, 1986. 240 с.
9. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике. Москва: Ростов н/Д: Изд. Центр «Март», 2005. 448 с.
10. Малахов В. А. Етика: курс лекцій: навч. посібник. Київ: Либідь, 2002. 384 с.
11. Зайченко І. В. Етика викладача вищої школи: навч. посібник. Київ: Компринт, 2013. 320 с.
12. Залюбовська Л. Л. Коли світ на межі змін: стратегії адаптації. Психологічна підтримка вчителів та дітей у часи війни. Київ, 2022. Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/1r0qbJVj-lXfSjLtvzvJDeicK5YFI6wZL/view>
13. Kulichenko A. Polyezhayev Y. Innovative information and communication technologies for ergotherapists applied during English learning in Ukraine. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research* – V 10, №02 P. 228 – 233.

References:

1. Miloradova N. E., Shevchenko V. V. Kompetentnisnyi pidkhid yak metodolohichna osnova doslidzhennia profesiinoi kompetentnosti osobystosti [Competency approach as a methodological basis for the study of the professional competence of an individual]. *Habitus*. 2020. S. 233-237.
2. Velyki tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv: Irpin: Perun, 2002. 1440 s.
3. Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of education]. Kyiv: Yurinkom Inter, 2008. 1040 s.
4. Toftul M. H. Etyka: navch. Posib [Ethics: teaching. manual]. Kyiv: Akademydav, 2006. 416 s.
5. Gegel' G.-V.-F. Ehnciklopediya filosofskikh nauk [Encyclopedia of philosophical sciences]. T. 3. Filosofiya dukha. Moskva: Mysl', 1977. 471 s. (Seriya «Filosofskoe nasledie», T. 75).
6. Gusejnov A. A. Ehtika: ehnciklopedicheskij slovar' [Ethics: an encyclopedic dictionary.]. Moskva: Gardariki, 2001. 671 s.
7. Moskalova L. Yu. Teoretyko-metodolohichni zasady vykhovannia u maibutnikh vchyteliv moralno-etychnoi kultury [Theoretical and methodological principles of education of future teachers of moral and ethical culture]: dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.07/ Instytut problem vykhovannia NAPN Ukrainy. Kyiv, 2011. 564 s.
8. Pisarenko V. I. Pedagogicheskaya ehtika: kniga dlya uchitelej [Pedagogical Ethics: A Book for Teachers]. Minsk: Nar. Asveta, 1986. 240 s.
9. Kodzhaspirova G. M. Slovar' po pedagogike [Dictionary of Pedagogy]. Moskva: Rostov n/D: Izd. Centr «MarT», 2005. 448 s.
10. Malakhov V. A. Etyka: kurs lektsii [Ethics: a course of lectures]: navch. posibnyk. Kyiv: Lybid, 2002. 384 s.
11. Zaichenko I. V. Etyka vykladacha vyshchoi shkoly [Ethics of a teacher of a higher school]: navch. posibnyk. Kyiv: Komprynt, 2013. 320 s.
12. Zaliubovska L. L. Koly svit na mezhi zmin: stratehii adaptatsii. Psykholohichna pidtrymka vchyteliv ta ditei u chasy viiny [When the world is on the brink of change: strategies for adaptation. Psychological support of teachers and children during wartime]. Kyiv, 2022. Rezhym dostupu: <https://drive.google.com/file/d/1r0qbJVj-lXfSjLtvzvJDeicK5YFI6wZL/view>
13. Kulichenko A. Polyezhayev Y. Innovative information and communication technologies for ergotherapists applied during English learning in Ukraine. AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research – V 10, №02 P. 228 – 233.